

Біла І. М.,
*доктор психологічних наук,
професор, провідний науковий співробітник
лабораторії психології обдарованості
Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України*

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СІМ'Ї

*Без хороших батьків немає хорошого виховання,
не дивлячись на всі школи, інститути і пансіони.
М. М. Карамзін*

Згідно досліджень науковців (Т.В.Говорун, С.О.Ладивір, М.І.Лісіна, Е.Г.Ейдемільер, Т.М.Яблонська та ін.) першою і головною “школою” соціальної адаптації є сім'я. Сім'я є первинною мікросистемою соціуму, через яку індивід засвоює знання, а також виступає головним агентом впливу на особистість, що детермінує ті чи інші її якості та характеристики. Усі компоненти структури особистості, її здібностей (мотиваційно-вольовий, особистісно-ціннісний, операційно-діяльнісний, когнітивно-творчий) можуть успішно розвиватися лише за умови наявності розвивального середовища, простору, в якому сім'я займає визначальне місце [1].

У результаті проведення “середовищної” дослідницької програми В.М.Дружиніним було з'ясовано, що саме від сімейного середовища залежить розвиток творчих здібностей (здібності до розумової творчості), невербального інтелекту та парціальних здібностей (пам'яті, уваги, сенсомоторики). В роботі О.Л.Григоренко та Б.І.Кочубея, доведено, що рівень розвитку вербальної та невербальної креативності (загальної творчої здібності) залежить від широти кола спілкування та наявності в сім'ї демократичного стилю виховання, а величина генетичної зумовленості більшості особистісних якостей (виключаючи темперамент) значно нища від показників наслідуваності загальних та спеціальних здібностей [3, с. 135]. Це пояснюється тим, що діти зазвичай прагнуть копіювати поведінку тих, з ким вони знаходяться в самому близькому контакті. Почасти це свідома спроба

поводити себе так само, як поведуть себе значимі дорослі, почасти – неусвідомлена імітація, яка є одним з аспектів ідентифікації з іншим. В зв'язку з цим важливо відмітити, що діти вчаться у батьків певним способом поведінки, не лише засвоюючи правила, які їм безпосередньо повідомляють (готові рецепти), але й спостерігаючи наявні у стосунках батьків моделі (приклади).

На думку Е.Берна, долею людини у значній мірі керує “батьківське програмування. Цей неусвідомлений процес Е.Берн називає скриптуванням – формування сценарію, життєвого плану у дитинстві під впливом батьків. Меседжі, які батьки неодноразово повторюють закарбовуються у підсвідомі настановлення і визначають майбутні ціннісні орієнтації, здібності. Спілкування з дорослими, які виховують дитину, є для неї джерелом не порівняним ні з чим іншим яскравих, особисто адресованих їй впливів, стимулів та зразків (О.О.Смирнова, С.Ю.Мещерякова, А.Г.Рузская, М.І.Лісіна та інші) [4, с.25]. Це демонструє аксіоматичність тези Л.С.Виготського про те, що всі вищі психічні функції людини першочергово формуються як зовнішні, тобто такі, в реалізації яких бере участь не один, а мінімум два суб'єкта. І лише поступово вони стають внутрішніми, перетворюються з «інтерпсихічних» в «інтрапсихічні». Розробка поглядів Л.С.Виготського призвела до створення оригінальної концепції дитячого розвитку, в рамках якої розвиток дитини розуміється як процес присвоєння дітьми суспільно-історичного досвіду, накопиченого попередніми поколіннями людства (О.М.Запорожець, О.М.Леонт'єв, Д.Б.Ельконін).

В.М.Дружинін зауважує, що любов, емоційна близькість та підтримка, яку висловлюють один одному члени родини у православній традиції має велике значення [3]. Батьківська любов – це величезне та незамінне джерело духовного розвитку дитини, емоцій, моральних якостей, позитивного світосприймання, впевненості в собі; умова і невичерпне джерело чуйності, турботи, поваги до людей. Спілкування в атмосфері близькості, любові, довіри, турбота один про одного здійснюють сильний

вплив на дитячу психіку і в подальшому дають широкий простір для емоційних переживань дитини, реалізації її потреб, задоволення інтересів, а тим самим стають для неї справжньою школою соціальних стосунків та ареною самоздійснення. Дитина, яка недоотримала батьківської любові виростає недобррозичливою, озлобленою, черствою до переживань інших людей, зухвалою, невживчивою в колективі ровесників, інколи – замкнутою, занадто сором'язливою та невпевненою.

Встановлено, що лише незначна частина батьківської громади спроможна забезпечити гармонійний розвиток індивідуальності дитини (14, 5%). У більшості сімей відзначено схильність до парціального стилю виховання (74, 5%), в якому лише частково задовольняються потреби дитини, неповною мірою враховуються її індивідуальні відмінності, турбота про розвиток визначальних для індивідуальності властивостей проявляється епізодично. У значній кількості сімей виявлено спрямованість на дисгармонійний розвиток індивідуальності дитини (11%) [2]. Загалом негативними факторами сімейного виховання є: неадекватний вплив факторів матеріального порядку: пріоритет матеріального благополуччя над реалізацією духовних потреб дитини; бездуховність батьків, відсутність прагнення духовного розвитку дітей; авторитаризм або лібералізм батьків; аморальний стиль і тон стосунків в сім'ї; відсутність в сім'ї нормального психологічного клімату та педагогічної культури спілкування; безграмотність в психолого-педагогічному відношенні (відсутність цілеспрямованості виховання, безпринципність, противоречивість у застосуванні методів виховання, фізичні покарання, заподіяння дітям важких моральних страждань) і т.п.

Перспективним шляхом формування особистісних орієнтирів, що визначають життєву «траєкторію», вектор розвитку особистості є сімейна взаємодія, спілкування у сім'ї. При цьому важливим є демократичний стиль виховання, що характеризується високим ступенем вербального спілкування між батьками і дітьми, включеністю дітей в обговорення сімейних проблем,

готовністю батьків завжди прийти на допомогу, прагненням до зниження суб'єктивності в оцінці дитини, заохоченням активності, допитливості, креативності, наданням дитині свободи дій. Стосунки батьків і дітей при цьому мають засновуватись на авторитеті дорослого, а виховання має будуватися з опорою на позитивні основи в зростаючій людині.

Посилення виховного потенціалу, позитивного розвивального взаємовпливу в сім'ї проявляється у зростанні рівня педагогічної грамотності батьків, що позначається на розвитку, поведінці дитини та сприяє її успішній соціальній адаптації, розквіту особистості.

Література:

1. Біла І.М. Структурна модель розвитку здібностей в онтогенезі / Біла І.М. // Соціалізація і ресоціалізація особистості в умовах сучасного суспільства: Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (11-12 листопада 2016 р., м. Київ) / за ред. О.І. Власової та ін. – К.: Вид-во «Віваріо», 2016. – С.168-169 .
2. Базові передумови появи та ресоціалізації дітей та молоді групи ризику / Т. В. Говорун // ScienceRise. – 2015. – № 8(1). – С. 84-89. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/texc_2015_8\(1\)15](http://nbuv.gov.ua/UJRN/texc_2015_8(1)15)
3. Дружинин В.Н. Психология семьи / В.Н.Дружинин. – М.: “КСП”, 1996, – 160с.
4. Лисина М.И. Проблемы онтогенеза общения / М.И.Лисина // Науч.-исслед. Ин-т общей и педагогической психологии Акад. пед. наук СССР. – М.: Педагогика, 1986. – 144 с.